

Timo Sedergren

Sotaromaani ja Tuntematon sotilas – kaksosten identtisyys puntarissa

1. Lähtökohdat

Tarkastelen Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* poistettuja tekstejä vallan diskurssin näkökulmasta. Siksi kysyn miten 1950-luvun diskurssit – nationalistinen, poliittinen, militaristinen, rasistinen, moraalinen ja uskonnollinen – vaikuttivat kustantajan poistoperiaatteisiin.

Lähtökohtani on, että kirjailija ei itse poistanut tekstejä, vaan vastuussa *Tuntemattoman sotilaan* poistoista on nimenomaan romaanin kustantaja, Werner Söderström osakeyhtiö eli WSOY. Pohdin myös sitä, missä määrin poistot olivat sensuuria tai itsesensuuria eivätkä normaalia kustannustoimintaan kuuluvaa muokkausta, korjaamista, poistoja ja lisäyksiä. Teesini on, että kustantajan poistotoimiin vaikuttivat muutkin kuin vain esteettiset tai toimitukselliset syyt. Ne tutkielmat ja kirjoitukset, joita *Tuntemattomasta sotilaan* toimitusprosessista on tehty, antavat ensimmäisen perusteen teesilleni.

Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* on ilmestynyt useita tutkimuksia, varsinkin viime vuosina. Uraa aukoi kuitenkin jo N.-B. Storbomin vuonna 1963 kirjoittama teos *Väinö Linna. Kirjailijan tie ja teokset* (1963), jossa Storbom kirja kirjalta käy läpi Linnan teosten synty- ja kirjoittamisvaiheet sekä niiden saaman vastanoton. Storbom myös käänsi *Tuntemattoman sotilaan* ruotsiksi.

Ensimmäinen merkittävä akateeminen tutkimus on Pekka Liljan vuonna 1984 ilmestynyt tutkimus *Väinö Linnan Tuntematon sotilas konfliktiromaanina. Normistojen taistelu Tuntemattomasta sotilaasta*. Tutkimuksessaan Lilja osoittaa, että romaanin struktuurissa konflikteilla on niin keskeinen asema, että hän on valmis nimeämään teoksen omaan genreensä, niin sanottuihin konfliktiromaaneihin.

Vuonna 1993 ilmestyi Jyrki Nummen väitöskirja *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linna romaani Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. Siinä Nummi osoittaa, että Linna on rakentanut teoksistaan kommentaarin sellaisista kansalliskirjallisuutemme suurista teoksista, kuten Runebergin *Vänrikki Stoolin* tarinoista, Kiven *Seitsemästä veljeksestä*, Lönnrothin *Kalevasta* ja Topeliuksen *Maamme-kirjasta*.

Tuntemattoman sotilaan sensurointiin liittyvää tutkimusta ei ole tähän mennessä ilmestynyt; tiettävästi ainoastaan Yrjö Varpion pienimuotoinen tutkimus *Sensuroitiinko Tuntematon sotilas?* Se ilmestyi teoksessa *Väinö Linna. Toisen tasavallan kirjailija*.

Tämä Linnalle osoitettu juhlateos sisältää useita *Tuntemattomaan sotilaaseen* liittyviä tutkimuksia ja kirjoituksia, ja ennen kaikkea tutkimuksen kannalta arvokkaan, WSOY:n pääjohtajan Yrjö A. Jäntin kirjoituksen siitä, millaiset vaiheet Linnan käsikirjoitus kävi ennen julkaisemistaan.

Tuntemattomasta sotilaasta on tehty näiden lisäksi lukuisia kirjallisuusarviointeja ja artikkeleja lehtiin, joista erityistä huomiota ansaitsee Pekka Tarkan Helsingin Sanomissa 22.8.2000 julkaistu artikkeli *Jumalanpilkkä karsittiin Linnan romaanista*. Varpio on hänkin kirjoittanut samasta teemasta esipuheen vuonna 2000 ilmestyneeseen Linnan *Sotaromaaniin*, joka on Linnan käsikirjoituksen lyhentämätön versio.

Tutkielmani primäärilähteinä ovat Väinö Linnan *Sotaromaani*. *Tuntemattoman sotilaan käsikirjoitus* (= SR), sen 3. painos, joka ilmestyi vuonna 2000 sekä *Tuntemattoman sotilaan* (= TS) 48. painos vuodelta 1997. *Sotaromaani* on painettu juuri sellaisessa asussa kuin sen Väinö Linna jätti WSOY:n pääjohtajalle Yrjö A. Jäntille syksyllä 1954. Kustantajan poistamat tekstit on erotettu teoksessa kurssiivilla, joten ne näkyvät selvästi. Samoin romaanin alkuperäinen kieli, Linnan valitsema murteen ja yleiskielen välinen puhekieli, on palautettu takaisin.

1.1. Tutkimusmenetelmä

Kirjasensuuria diskurssianalyysin näkökulmasta tarkastellut Kai Ekholm toteaa, että menetelmällä voidaan tutkia etenkin sensuuriin liittyviä vallankäyttömekanismeja ja valtaproblematiikkaa. Diskurssianalyysi soveltuu sensuuritutkimukseen siksi, ettei sensuuri ole useinkaan yhtenäinen toimintatapa tai merkityssysteemi, vaan se vaihtelee aikakausittain, uskonnottain, poliittisten suhteiden mukaisesti ja lopulta yksilöittäin. Menetelmällä on etunsa myös siinä, että sillä voidaan muun yhtenäistää yleisperiaatteeksi muun muassa sensuurin moninaisuus ja vaihtelevuus sekä "tehdä näkyväksi" sensuuriin liittyvien kielellisesti ilmaistut valta- ja käskytyssuhteet. (Ekholm 2000, 49).

Tutkin konstruktivisen (vallan) diskurssianalyysin avulla, millainen vaikutus 1950-luvun suomalaisen yhteiskunnan diskursseilla – poliittisilla, militaristisilla, rasistisilla, uskonnollisilla ja moraalisisilla – oli *Tuntemattoman sotilaan* kustantajan tekstipoistoihin. Tavoitteenani on kartoittaa kirjallisuuden avulla, millaisia nämä diskurssit ja niiden vastadiskurssit olivat 1950-luvun Suomessa, miten nämä diskurssit kamppailevat vallasta ja hegemoniasta, ja miten nämä diskurssien väliset valtasuhteet vaikuttivat viime kädessä *Tuntemattoman sotilaan* tekstien poistoihin.

Koska diskurssit eivät ole staattisia merkityssysteemejä vaan elävät tietyissä sosiaalisissa käytännöissä, on mielenkiintoista nähdä, olisiko näissä poistetuissa teksteissä ollut vielä sellaista, joka olisi voinut tuottaa jotain muuta diskurssia kuin *Tuntemattoman sotilaan* julkaistu versio.⁽¹⁾ (Ks. Jokinen–Juhila–Suoninen 1993, 75–90.)

1.2. Sotaromaanista Tuntemattomaan sotilaaseen

Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilas* ilmestyi vuonna 1954, kahden yksilöpsykologisten teoksen, *Päämäärän* (1947) ja *Musta rakkauden* (1948) jälkeen. Näiden lisäksi Linnan tuotantoon kuuluu julkaisematon psykologinen romaani *Messias* (1953), joka jäi teoksena keskeneräiseksi. Linnan kirjailijauran kannalta *Messias* osoittautui kuitenkin merkittäväksi teokseksi, sillä sen jälkeen Linna luopui kokonaan "esteettisistä ja kirjallista sitoumuksistaan" ja kehitti kirjoittamiselleen uuden näkökulman – todellisuuden kuvauksen – jota ilman *Tuntemattomasta sotilaasta* ei olisi koskaan tullut sen muotoista kuin se nyt on. (Linna 1980b, 66).

Tuntemattoman sotilaan käsikirjoitus, jonka Linna nimesi *Sotaromaaniksi*, valmistui syksyllä 1954. Käsikirjoituksen vastaanotti WSOY:n pääjohtaja Yrjö A. Jäntti, joka hyväksyi sen – tosin pienin muutoksin – julkaistavaksi. Vaikka muutokset osoittautuivatkin Linnan mielestä odotettua suuremmiksi, hän hyväksyi ne pääosin, joskin kritisoi sitä linjaa, että romaanista oli pyyhitty pois kaikki yleisiin kysymyksiin suuntautunut arvostelu. Saadakseen teoksensa mahdollisimman nopeasti myyntikuntoon Linna tyytyi muuttamaan vain muutamia vuorosanoja, kuten esimerkiksi Lahtisen monologin. Ennen kuin *Sotaromaani* julkaistiin, se sai nimekseen *Tuntematon sotilas*. (Jäntti 1980, 75–76).

2. Poliittinen diskurssi

Tuntemattoman sotilaan aiheuttama ennen näkemätön vastaanotto osoitti, että 1950-luvun Suomessa toimi useita poliittisia diskursseja, jotka pyrkivät hegemonisoimaan julkisuuteen representoitunutta kuvaa niin nationalismista, militarismista, moraalista kuin rasismista. Kun *Tuntematon sotilas* ilmestyi vuonna 1954, sodan päättymisestä oli kulunut vasta kymmenen vuotta. Suomalaisten kokemukset sodasta ja syyllisyydestä olivat vielä julkisesti purkamatta.

Vaikka suomalaisten kollektiivisessa muistissa elivät muistot vaaran vuosista, maassa orasti jo uusia ajatuksia. Uudesta ilmapiiristä huolimatta sanomisella oli kuitenkin rajansa. Siihen vaikuttivat ensi sijassa sellaiset poliittiset tosiasiat, kuten vuoden 1944 välirauhansopimus ja sen voimassaolon päättänyt Pariisin rauhansopimus vuodelta 1947, jonka vaatimukset Suomen piti täyttää. Toinen yleispoliittinen rajanasettaja oli Paasikiven ulkopoliittinen linja, jonka tarkoituksena oli rakentaa luottamukselliset suhteet Neuvostoliittoon, mutta jonka nimissä julkisuudessa esiintyviä lausumia ja kirjoituksia voitiin kontrolloida.

Näistä poliittista rajallisuuksista oli yhtenä osoituksena Olavi Paavolaisen – tunnetun kirjailijan ja päämajan tiedotuskomppanian upseerin – vuonna 1946 ilmestyneen *Synkän yksinpuhelun* synnyttämä kirjasota. Teoksen saama vastaanotto osoitti sen, etteivät suomalaiset olleet vielä kypsiä julkiseen keskusteluun sodan tapahtumista. *Synkkä yksinpuhelu* ja sotasensuurista elpynyt julkinen keskustelu aiheuttivat kuitenkin sen murroksen, joka avasi tietä 1950-luvun julkisuuteen representoidun kansallisen identiteetin uudelleenluomiseksi. Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* käyty

keskustelu olikin seuraava askel tämän julkisuuteen representoidun Suomi-kuvan muutosta. (Arminen 1989, 85; Niemi 1988, 123).

Millaiset poliittiset diskurssit Suomessa sitten vaikuttivat *Tuntemattoman sotilaan* ilmestymisen aikoina? Käsitys siitä saadaan tutkimalla esimerkiksi romaanin synnyttämää julkista keskustelua, joka sittemmin paisui sensaatiomaisiin mittasuhteisiin. Yleisenä piirteenä tälle vastaanotolle oli se, että *Tuntematon sotilas* jakoi lukijansa vastakkaisiin osapuoliin: toisella puolella olivat ne, jotka arvostelivat Linnan todellisuudenkuvaa sodasta, pitivät sitä vääränä ja sotilaille epäoikeudenmukaisena; he pitivät sotaa poliittisesti oikeutettuna ja pyrkivät säilyttämään näkemyksensä sodasta ja sotilaista perinteisenä runebergilais-isänmaallisena tai kristilliseettisenä; toisella puolella olivat puolestaan ne, jotka hyväksyivät Linnan katsontakannat ja näkemykset sodasta todellisuutta vastaavina ja oikeina.

Keskustelun kululle oli luonteenomaista myös se, että aluksi kiistelyä herättivät ideologiset sekä kansan- ja sotilaspsykologiset kysymykset ja myöhemmin eettiset ja moraaliset kysymykset. (Storbom 1992, 136; Lilja 1984, 38, 41). Romaanin saama vastaanotto osoitti sen, että Suomessa vallitsi kahden poliittisen diskurssin välinen kamppailu sodan julkisuuskuvausta: toisella puolella oli sodanaikainen hegemonisen diskurssi, joka pyrki välttämään sodan tapahtumien moralisointia, ja toisella puolella taas sen vastadiskurssi, joka pyrki tavoittelemaan sodasta totuutta, esimerkiksi vaatimalla selvitystä siitä, kuka oli syyllinen sotaan.

Se osapuoli, joka piti Linnan kuvausta sodasta vääränä ja sotilaille epäoikeudenmukaisena, sai ideologisen ja moraalisen kannustimensa *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimittajalta Toini Havulta. Tyrmäävässä arvostelussaan Havu moitti Linnaa muun muassa sammakkoperspektiivistä, ahtaasta ja suppeasta näkökulmasta sekä siitä, että kirjailija teki suomalaisista sotilaista pelkkiä niskuroijia ja purnaajia, jotka ajattelivat vain itseään eivätkä isänmaata ja siitä, ettei hän ymmärtänyt suomalaista upseeria lainkaan. Havun mielestä romaani ei ollut todistusvoimainen siksi, koska *Tuntemattomasta sotilaasta* puuttui selvä perspektiivi, suuret näköalat, eettinen ja henkinen asennoituminen sekä terävä johtopäätösten tekotaito, joten hän päätti arvostelunsa tylyihin sanoihin: "Tuntematon sotilas on paksu mutta ei suuri romaani". (Storbom, 128–130).

Havun näkemystä asettuivat kannattamaan ne piirit, jotka kuuluivat lähinnä ylempään päällystöön, toimivat aktiiviupseereina tai vaikuttivat sodan aikana kotirintamalla. Heidän yhteiseksi ääneksi muodostui *Reserviupseeri*-lehti. Sen sijaan he, jotka asettuivat kannattamaan Linnan näkemyksiä, kuuluivat – harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta – rintamalinjoilla todella taistelleisiin sotilaisiin ja upseereihin. (Sama, 136).

2.1 Nationalistinen diskurssi

Tuntemattoman sotilaan poistetuista teksteistä voidaan löytää muun muassa sellaista aineistoa, joka oli vastoin 1950-luvulla vallinnutta nationalistista diskurssia. Nämä tekstit, jotka yleensä ironisoivat tai pilkkasivat sotilaiden ja upseereiden yltiöisänmaallisuutta, urhoollisuutta, sankarillisuutta ja siihen liittyvää uhrimieltä, olivat olleet käytössä jo sodan ajan propagandassa ja mielialanhoidossa ja

vaikuttivat vielä 1950-luvulla – tosin ne olivat jääneet käsittelemättä porvarillisessa julkisuudessa. (Niemi 1988, 121; Sedergren 1999, 196).

Sotaromaanista on löydettävissä nationalistiseksi luonnehdittavia tekstejä muutama. Poispyyhittäviin kuului muun muassa seuraava kertojalle kuuluva teksti, joka liittyy tilanteeseen, jossa Suomen armeija oli saavuttamassa Laatokan Karjalan:

"Niinä päivinä Suomesta ei olisi löytynyt montakaan päätä, jonka harkinta olisi pysynyt todellisuuden tasalla. Armeija eteni, väsyneenä mutta menestyksen siivittämänä ja kansa riemuitsi sen voitosta. Vain leskien ja orpojen suru heitti varjonsa tähän riemuun, mutta nauha rintaan ja taputus olkapäälle. Olette antaneet kalleimman uhrin maallemme. Ja kenties löytyi niinkin luonnottomia äitejä, jotka todella tunsivat iloa poikansa haudalla. Hän oli saanut uhrinsa." (SR, 164).

Tekstillään Linna ironisoi lähinnä sitä stereotyyppistä kuvaa uhrimielestä, jota sodan aikana oli yleisesti propagoitu ja jonka vaikutukset tuntuivat vielä 1950-luvun Suomessa. Tekstin ironia ja pilkka syntyy vastakohdista, joka saadaan aikaan kuvaamalla samaan aikaan kansalaisten riemu ja leskien suru, sodan menestys ja sotilaiden väsymys, kotien uhrimieli ja niiden pyyteet. Teksti poistettiin mitä todennäköisimmin siksi, että kustantaja tulkitsi sen pilkkaavan myyttistä äitihahmoa. Oletettavasti teksti kuului niihin poistettaviin, jotka Yrjö A. Jäntin mielestä oli "ehdottomasti pyyhittävä pois", sillä "tekijä oli [...] intoutunut jälkiviisaudelta ja saarnamaisilta vaikuttaviin sodan vastaisiin puheenvuoroihin [...] ja vaaransivat teoksen tulevan arvostelu ja yleisömenestyksen". (Jäntti 1980, 74.)

Kokonaan poistettavaksi joutui myös osa Lahtisen monologista, jonka Linna sittemmin palautti teokseen – tosin muunneltuna:

"Kunnanpösöt tarttee korkeeta viljanhintaa ja mettäherrat näitä Venäjän korpia. Isot herrat tarttee kunniaa ja rahaa ja niitten huorrat jalokiviä ja turkiksia. Sitä vasten täällä tapetaan. Kansan menestys nääs. Ja että papit saa paremmin pidettyä ihmisiä kapitalistin kurissa. Saa ammuttaa jos ei tottele[...] Luetaan lappu, että jolles puolusta mun maitani ja rahapussiani, niin saunanseinälle vaan. [...] Jos minä määräisin, panisin mielisairaalaan kaikki lapualaiset ja sotaherrat. Mutta nyt on sanomalehdissä suuret ylistyskoohotukset, ja kansa rahoista maksetaan summa palkat."(SR, 308).

Paitsi että tekstissä on alatyylisiä nimittelyä naisista ja että pappikin saa kuulla kunniansa, siinä esiintyy myös herravihaa sekä mainintoja rahanvallasta. Nämä sääty- ja luokkaeroihin viittaavat tekstit kuuluvat mitä ilmeisimmin niihin poistoihin, joista Linna moitti kustantajaa, että "on joitakin kohtia, joiden poistamiseen minä en löydä minkäänlaisia perusteluja." (Jäntti, 75; Linna 1979, 49.) Uudelleen muokatussa versiossaan Linna jätti karkeimmat ilmaisut pois ja lievensi kuvausta papista. Samoin pois on jätetty myös maininnat ampumisista. (vrt. TS, 253–254).

Teksti poistettiin – sen lisäksi, että se sisälsi karkeaa kieltä – myös siksi, että se rikkoi hegemonista nationalistista diskurssia antamalla

lukijalle käsityksen siitä, että maanpuolustustahto olisi perustunut pelkästään uhkaamiseen: "Saa ammutta jos ei tottele". Alkuperäistä tekstiä ei pelastanut edes sekään seikka, että monologin esittää kommunisti-Lahtinen vasemmistolaisessa kontekstissaan. Vasta muutettuna siitä tuli hyväksyttävä.

Karsittavaksi joutui niin ikään seuraava kertojalle kuuluva teksti, jossa ironisoidaan runebergilais-isänmaallista sankarikuvaa sekä Mannerheimin "miekantuppipäiväkäskyä", jonka piti toimia jatkosodan ideologisena käyttövoimana.

Väsyneillä ja likaisilla kasvoilla [Hietasen] karehti hirtehin hymy. Se oli yhtä vanha kuin tuo Lahtisen esittämä nälän ja riekaleiden historia. Suomen kansa todellinen sankariepos. Kun oikein tuntuu kurjalta, niin pyrkii naurattamaan. Eivätkä sen kirvoittajat suotta olleet nuo liian mahtipontiset ja millin verran hyvästä mausta syrjään hairahtaneen päiväkäskyn sanat. (SR, 145–146).

Kustantaja on poistanut tekstin siksi, että se rikkoo sitä 1950-luvun nationalistista diskurssia, joka pyrki säilyttämään kuvan Suomen armeijan ylipäälliköstä, marsalkka Mannerheimista, nuhteettomana ja kunnioitettavana. Tekstin ironia kohdistuu Mannerheimin jatkosodan alussa antamaan käskyyn, jossa hän lupasi "olla laittamatta miekkansa tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat."

Tuntematonta sotilasta käsittelevässä esseessään Linna myöhemmin kertoo, että hänen tarkoituksenaan oli irtaannuttaa lukijat siitä 1930-luvun runebergilaista tulkinnasta, joka pyrki tekemään suomalaisesta sotilaasta yli-isänmaallisen uhrautujia ja joka siksi oli myös väärä ja epäaito. (Linna 1980a, 33.) Miekantuppikäskyyn kohdistuva ironia kuului siihen Linnan luomaan vastadiskurssiin, joka pyrki selvittämään syitä, ketkä olivat syyllisiä sotaan tai mitkä tapahtumat todistivat Suomen syyllisyydestä. (ks. Niemi 1988, 128.)

2.2. Tekstipoistojen ulkopoliittiset syyt

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin lähes poikkeuksetta ne tekstit, jotka ironisoivat, halveksivat tai pilkkasivat Neuvostoliittoa ja neuvostosysteemiä. Näiden poistojen motiivit selittyvän paremmin nyt, kun tiedämme, millainen Suomen ulkopoliittinen asema oli kylmän sodan aikana. Vaikka *Tuntemattoman sotilaan* ilmestymisen aikoina merkit liennytyksestä olivat jo näkyvissä, Neuvostoliiton poliittinen ote Suomesta säilyi edelleen tiukkana – ja olihan Porkkalan sotilastukikohtakin vielä luovuttamatta takaisin. Oli myös varsin tavanomaista, että Neuvostoliiton poliittinen johto (Tehtaankadun suurlähetystön kautta) puuttui Suomen sisäisiin asioihin huomauttamalla milloin "neuvostovastaisista mielipiteistä", milloin "Suomen liukumisesta lännen syliin". Nämä tapahtumat muistuttivat aika ajoin suomalaisia poliitikkoja ja kulttuurielämän edustajia sodan jälkeisistä "vaaran vuosista": mitä ilmeisimmin myös Yrjö A. Jänttiä, joka toimi muun muassa vaikutusvaltaisen kustannusyhtiön pääjohtajana. (2)

Nykypäivän näkökulmasta katsottuna on ehkä yllättävää huomata, kuinka vakavasti Tehtaankadulla otettiin suomalainen kulttuuri ja kuinka voimakkaasti neuvostoliittolaiset saattoivat puuttua Suomen kulttuurielämään 1940- ja 1950-luvulla. Kun esimerkiksi *Tuntemattoman sotilaan* elokuvaversio vuonna 1955 oli valmistumassa, Tehtaankadulla harkittiin toimia, jolla elokuvan

esittäminen olisi voitu estää poliittisesta syystä, ja kun Yrjö Leinon muistelmat *Kommunisti sisäministerinä* vuonna 1958 julkaistiin, silloin ei enää vain harkittu vaan esitettiin virallinen julkaisukielto. (Nevakivi 1996, 130–132; Päiväläinen, 1990, 120, Sedergren 1996, 199–222). Nämä tapahtumat osoittavat selvästi sen, että neuvostoliittolaiset pyrkivät saavuttamaan Suomessa sellaisen diskurssiivisen hegemonian, jonka puitteissa puheet tai kirjoitukset Neuvostoliitosta tai Suomen ja Neuvostoliiton suhteista voitiin esittää. Kun Neuvostoliiton osoittama poliittinen painostus oli 1950-luvulla poliittinen tosiasia, de facto, myös kustannusyhtiöt joutuivat ottamaan sen huomioon.

Millaisella varovaisuudella sitten WSOY:ssä suhtautui kustannustoiminnan poliittiseen puoleen, siitä ei ole tehty tutkimusta, mutta esimerkiksi *Tuntemattomasta sotilaasta* poistettujen tekstien sekä Jäntin oman kirjoituksen perusteella voidaan todeta, että kustannusyhtiössä ymmärrettiin julkaisutoiminnasta aiheutuvat mahdolliset poliittiset seuraukset. Tällaiseen varovaisuuteen viittaa muun muassa kustantajan esilukijan Jäntille antama arvio *Tuntemattomasta sotilaasta*: "Tällaisenaan en uskaltaisi puoltaa teosta julkaistavaksi: suomalaiset eivät käsittäkseni yleensä näe kymmenen vuotta sitten päätynyttä sotaa tällä tavoin." (Jäntti, 73.) Vaikka tällä lausunnolla tarkoitettiinkin suomalaista lukijakuntaa, yhtä hyvin se olisi käynyt vastauksesta myös Tehtaankadun edustajille. (Ks. Kurjensaari 1980, 63).

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin muun muassa seuraava poliittisluontoinen, Neuvostoliittoa ja neuvostojärjestelmää arvosteleva teksti, joka kuuluu venäläistyöstä haaveilevalle Rahikaiselle:

"Ajatus tuntui hänestä mielenkiintoiselta joten hän kehitteli sitä eteenpäin:
– Piesisköhän tuota naapurin tyttöä koittaa. Minkälainen sillä lie se lintunen. Ne kun siellä Venäjällä ovat kaikki epäkohat korjanneet niin jokohan ne on saaneet siellä tavaransa sijaansa ylemmäksi. Ne tässä ois niitä tärkeimpiä uutisia." (SR, 40).

Kustantajan poiston motiivina on ollut paitsi seksistinen myös neuvostoyhteiskuntaan ironisoiva teksti. Rahikaisen pilkka, joka kohdistuu neuvostoyhteiskunnan epäkohtien korjaamisiin, oli Stalinin ajan yleistä propagandaa, jolla haluttiin todistaa Neuvostoliiton yhteiskunnallista kehitys muita maita paremmaksi. Vaikka Linnan suhtautui sekä kapitalismiin että sosialismiin kriittisesti, Neuvostoliiton suhteen hän oli erityisen kriittinen. (Linna 1979, 19–20.)

Karsittavaksi joutui niin ikään seuraava lyhyt dialogi, jossa konekiväärikomppanian sotilaat utelivat inkeriläisvangilta Stalinista:

"– Oletko nähnyt Stalinia?
– [En ole. Kirovin näin poikana.
– Nyt pannaan Venäjä matalaksi.]" (SR, 160).

Teksti poistettiin poliittisesti arkaluonteisen aiheensa vuoksi, koska se viittasi Kiroviin, Leningradin kaupunginjohtajaan, jonka Stalin murhautti vuonna 1933 ja koska siihen sisältyy sotilaan repliikki: "Nyt pannaan Venäjä matalaksi". Oletettavasti kustantaja toimi näin

varovaisuussyistä, jos ja kun tiedossa oli, kuinka Tehtaankadulta saatettiin reagoida tällaisiin julkaisuihin. (ks. Nevakivi 1996, 131.)

Edellistä ehkä erikoisempi on puolestaan seuraava lähes koko kappaleen kokoinen poistettu tekstiosa, jossa romaanin kertoja ottaa kantaa olettamaansa väärinkäsityksen, että Neuvostoliitossa tapettaisiin kaikkien vangiksi joutuneiden lähiomaiset:

"Kuvaavaa kyllä, miten ihmiset saadaan uskomaan täysin mahdottomia ja järjettömiä asioita, sillä mitä mahdollisuuksia missään maassa on teloittaa jokaisen antautujan omaisia, koska niitä sentään on satojatuhausia. [...] Mutta totuus on siitä merkillinen, että siihen voi olla uskomatta, varsinkin kun sitä lapsesta saakka opetetaan." (SR, 127).

Mitä todennäköisimmin myös tämä teksti kuului niihin poistettaviin, jossa tekijä oli kustantajan mielestä intoutunut jälkiviisauteen ja saarnaamisen. (Jäntti, 74.) Teksti on kieltämättä paatoksellista ja selittelevä, mutta se implisiittisesti – joskin kieltävästi – viittaa Neuvostoliitossa tapahtuviin teloittamisiin, joka poliittisista syistä olisi ollut liian arka asia julkaistavaksi 1950-luvun Suomessa.

Tuntemattomassa sotilaassa mainitaan ulkomaalaisista pääasiassa neuvostoliittolaiset; sen sijaan saksalaisista mainintoja löytyy muutama ja muista liittoutuneista nähtävästi yksi. (TS, 362.) Harvinainen on tässä mielessä seuraava poistettu teksti, joka liittyy Englantiin ja Saksaan:

"Hän ei tiennyt, että Rommel oli kukistunut myrkkykapseliin ja että Englanti oli jo monta sataa vuotta käyttänyt Euroopan pikkuvaltioita historiallisen shakkipelinsä moukkina, jolla se hädän tullen suoritti edullisia vaihtoja." (SR, 426).

Poiston syynä on ollut mitä ilmeisimmin kertojan kriittinen asenne Englantia kohtaan. Oletettavasti kustantajan poistopäätökseen on vaikuttanut sama poliittinen varovaisuus, jota se harjoitti Neuvostoliiton suhteen: Suomen mainetta länteen ei haluttu tahrata millään tavalla. Kustantajan harjoittama poistolinja osoittaa, että sen toimintaan vaikuttivat sellaiset 1950-luvun poliittiset diskurssit, jotka määrittivät, millaista tekstiä Suomen ulkopoliitikasta sai julkaista. Tämä sittemmin suomettumiseksi nimetty poliittinen asennoituminen jatkui itse asiassa niin kauan kuin Neuvostoliitto oli olemassa. (ks. Niemi 1990, 228–230.)

3. Militaristinen diskurssi

Tuntemattoman sotilaan aiheuttama julkinen polemiikki osoitti myös sen, ettei suomalainen lukijakunta ollut enää yhtä yksimielinen siitä julkisuuteen representoidusta sodan todellisuuskuvasta, joka oli luotu ennen sotaa ja sodan aikana. 1950-luvulle tultaessa mielipiteet olivat jakaantuneet kahtia: toisella puolella olivat ne, jotka pitivät Linna kuvausta sodan tapahtumista, sotilaista ja upseereista todellisena ja oikeana, ja toisella puolella taas ne, jotka katsoivat Linnan kuvauksen valheelliseksi ja vääräksi. (Stormbom 1992, 133, 136.) Sitä, kuinka paljon juuri *Tuntematon sotilas* muutti perinteistä kuvaa sodasta, ei ole laajasti tutkittu, mutta ilmestyessään romaani oli aikansa

sensaatio: sen "jermuilevat" sotilaat olivat 1950-luvun odotushorisontin kannalta uusia, suorastaan alkuvoimaisen erilaisia siihen verrattuna, mihin kaunokirjallisuudessa oli totuttu (Niemi 1988, 130). Linnan kuva jatkosodasta vuosina 1954–1956 osoittautui niin läpitunkevaksi, ettei ole epäilystä, etteikö romaani olisi luonut uutta militaristista diskurssia ja sitä kautta uutta todellisuutta sodasta. (Ks. Jokinen–Juhila–Suoninen 1993, 101–105; Niemi 1988, 133; Koivisto 1998, 28–29). Ehkäpä juuri tästä syystä romaanista poistettiin runsaasti sodan kulkuun, sotilaisiin ja upseereihin sekä armeijan moraaliiin liittyviä tekstejä. Näin Väinö Linnan teoksella oli vahva historiapoliittinen ulottuvuus: se muovasi suomalaisten käsityksiä menneisyyden tapahtumista ja antoi aineksia ajankohtaiseen keskusteluun historian tapahtumista.

3.1. Sodan tapahtumat

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin ennen kaikkea sellaiset jatkosodan tapahtumiin liittyvät tekstit, joissa käsiteltiin sotaan liittyviä tabuja, kuten esimerkiksi rintamalla tapahtuneita kieltäytymisiä, kapinoita, rintamakarkuruutta, metsäkaartilaisuutta sekä näihin liittyvää armeijan moraalin romahtamista. Näihin poistettaviin kuului muun muassa seuraava romaanin kertojalle kuuluva teksti, joka oli osa laajempaa poistettua tekstikokonaisuutta:

"Kapinallisuus lähti vallan toiselta pohjalta kuin Lahtinen sen käsitti. He eivät nurisseet vihollisen, vaan omasta puolestaan, seikka johon perustui metsäkaartilaisten erehdys. Kapinallisuus ei ollut Suomen armeijassa poliittista. Kokonaiset pataljoonat, vieläpä rykmentitkin kieltäytyivät suorittamasta tehtäviään, mutta perustelu oli aina vain: meidän porukka on jo lepovuorossa." (SR, 297).

Oletettavasti kustantajan poiston syynä ovat olleet viittaukset rintamalla tapahtuneisiin kieltäytymisiin ja kapinoihin sekä metsäkaartilaisiin, jotka olivat rintamalta karanneita sotilaita. Teksti poistettiin siksi, koska se rikkoi sitä 1950-luvun militaristista diskurssia, joka pyrki vaientamaan tai unohtamaan sodan kielteiset puolet ja pitämään sotaa oikeutettuna. Karsimisesta huolimatta romaaniin jäi kuitenkin sellaisia tekstejä, jotka antoivat aiheen kirjailijan arvosteluun: "Linna oli omaksunut yksioikoisen ja epäoikeutetun kielteisen asenteen vuosien 1941–44 puolustussodastamme ja ettei hän muutenkaan ollut oivaltanut tapahtumien taustaa ja historiallista yhteyttä." (Storbom, 136.)

Tekemällä Linnasta epäuskottavan ja asiantuntemattoman nämä arvostelijat pyrkivät tukahduttamaan ennen kaikkea sen vastadiskurssin, joka vaati julkisuuteen oikeaa ja realistista kuvaa sodasta ja sotilaista. Arvostelijoiden yritys ei kuitenkaan onnistunut. *Tuntemattoman sotilaan* saama vastaanotto osoitti, että romaanille oli olemassa sosiaalinen tilaus aivan kuin se olisi tuonut tarvittavat sanat ja äänen sodan käyneelle vaienneelle yleisölle.

1950-luvun militaristisen diskurssin tabuihin kuulu myös seuraava romaanin kertojalle kuuluva teksti, joka kuvaa suomalaisten valloittaman äänislinnan kaupungin eli Petroskoin kohtelua:

"Kaupunki oli jo muuttunut äänislinnaksi. [...] [Yleensä on kai niin, että kaikki mitä innostuksen vallassa tehdään, on typerää ja kestämatöntä. Innostus luo historiaa, mutta kaikki se, mikä tuosta historiassa on jäänyt hyväksi, ei ole sen vaan sammumisen, hajoamisen tulosta. Kuinka hyvänsä. Ainakin Petroskoita suomalaistettiin suuren innostuksen vallassa eikä siitäkään jäänyt mitään pysyväistä jälkeä.]" (SR, 279).

Vaikka kustantajan motiivina on ollut poistaa sellaiset tekstit, joissa "tekijä oli unohtanut vanhan viisauden 'Bilde, Künstler, rede nihet' ja intoutunut saarnaamiselta vaikuttaviin sodanvastaisiin puheenvuoroihin", tekstistä käy ilmi sen poliittinen arkaluontoisuus: sitä ovat ennen muuta viittaukset valloitetun äänislinnan huonoon kohteluun. Tämä kertojan kieltämättä moralisoiva ja paatoksellinen teksti, joka kuitenkin voidaan tulkita myös Linnan omaksi ääneksi, osui siinä suhteessa arkaan paikkaan, ettei julkisuuteen representoituneen sodankuvaan kuuluneet puheet armeijan sotatoimien arvosteluista. Samanlaisia sodan kulkua arvostelevia ja moralisoivia kertojan kannanottoja *Sotaromaanissa* esiintyy useampiakin, etenkin romaanin loppupuolella, ja monet näistä joutuivat karsittavaksi. (esim. SR, 413–414, 415, 471).

3.2. Sotilaat ja päällystö

Tuntemattoman sotilaan antama kuva sotilaista, upseereista ja sodanjohdosta aiheutti kustantajalle ehkä yhden vaikeimmista romaanin julkaisuun liittyvistä ongelmista. Siitä kertoo valaisevasti kustantajan "esilukijan" antama arvio romaanin julkaisupäätöksestä vastaavalle Yrjö A. Jäntille:

"Linna – tai ne korpisoturit, joiden suulla hän puhuu – eivät vähimmäskään määrin ole idealisteja. Heidän kaunein ominaisuutensa on vilpityn toverihenki, mutta urhoollisia he ovat kovin vastahakoisesti tai pakosta. Jotkut velmuilevat ja soittavat suutaan, jotkut varastelevat lisämuonaa, mutta kaikki purnaavat komentoja ja varsinkin tarpeettomia komentoja vastaan. [...] Upseereista on liian usein tehty preussilaista ulkonaista kuria vaativia tomppelleita: [...] Karsimalla pois jälkiviisauden ja vahingonilon [...] vähentämällä hölmöjen upseerien lukumäärä, tekemällä muutamat mainiot tyypit uskottavammiksi vähentämällä heidän piirteittensä karrikointia ja häivyttämällä käsikirjoituksen loppupuolella ilmenevää katkeruutta voitaisiin teoksesta saada omalla tavallaan järkyttävä dokumentaarinen sotakuvaus, jonka alaotsikoksi sopisi 'Korpisotaan rivimiehen näkökulmasta'. [...] Tällaisenaan en uskaltaisi puoltaa teosta julkaistavaksi: suomalaiset eivät käsittäkseni näe kymmenen vuotta siten päättynyttä sotaa tällä tavoin." (Jäntti, 73).

Esilukijan kirjoittamassa arviosta on luettavissa selvästi se 1950-luvun odotushorisontti, jonka mukaan sotaromaanit ja niissä kuvattavat sotilaat ja upseerit olisi pitänyt siihen aikaan kirjoittaa. Vaikka kustantajalle lukijakunnan tuntemus oli ennen kaikkea myyntikysymys, se oli myös kartoitus siitä, millaista tekstiä voitiin ylimalkaan julkaista.

Siinä esilukijan arviossa, "etteivät suomalaiset näe kymmenen vuotta sitten päättynyttä sotaa tällä tavoin", oli totta se, että Linna sai vastaansa arvostelijat, joiden mielestä Linna antoi väärän kuvan suomalaista sotilaasta yleistämällä yksittäisiä purnausta- ja uppiniskaisuustapauksia. Näiden samaisten arvostelijoiden mukaan upseereita ja lottia oli käsitelty äärimmäisen yksipuolisesti ja epäoikeudenmukaisesti, mikä heidän mukaansa osoitti sen, ettei kirjailijalla ollut "harmainta aavistusta [...] siitä vastuun taakasta, joka lepäsi korkeamman päällystön ja aktiiviupseerien harteilla". (Storbom, 136).

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin sotilaita käsitteleviä tekstejä kymmenisen kappaletta. Ne ovat joko dialogeja, lyhyitä kuvauksia tai ovat osa laajempaa poistettua tekstikokonaisuutta. Kustantajan karsittavaksi joutui muun muassa seuraava dialogi, joka kertoo sotilaiden sotaväsymyksen tuottamasta ärtymyksestä:

"Usein syntyi sanaharkka mitättömistä asioista.
[Ammunnan, valituksen, rukoilun ja rynnäkköhuudon keskeltä kuului suomalaisen sotilaan uhkuvan taistelutahdon ilmauksena vuorosanoja:
– Saatanan jätkä, älä makaa. Antaa hyssyttää vain.
– Turpa kiinni. Minä en kannan enää.
– Sinä kannat saatana. Perkeleen pinnari.]" (SR, 202.)

Poiston motiivina on ollut paitsi kiroilu myös ironinen kuvaus sotilaista, joiden "uhkuva taistelutahto" ilmenee toisen haukkumisena ja sättimisinä. Kuva on itse asiassa vastakohta sille sankarisotilaalle, jonka Runeberg loi. Tällaisilla kuvilla Linna pyrki realisoimaan mielestään epäaidon ja väärän kuvan suomalaisesta sotilaasta. (Ks. Niemi 1980, 53; Linna 1980a, 33.)

Silmiinpistävän pitkiä ovat myös ne poistetut tekstit, jotka käsittelevät sotilaiden mielialoja. Näiden poistojen on arvioitu muuttaneen romaania niin merkittävästi, ettei nyt julkaistua *Sotaromaania* voida pitää edes samana teoksena, vaan eräänlaisena *alku-Tuntemattomana*. (ks. Varpio 1980, 93).

Yksi merkittävimmistä poispyyhittävästä osista on yli puolentoista sivun mittainen romaanin kertojalle kuuluva teksti, joka liittyy vuoden 1941 etenemisvaiheen aikana syntyneeseen armeijan moraaliseen kriisiin ja siitä seuranneeseen sotilaiden auktoriteettiuskon menettämiseen (ks. Lilja 1984, 53–54):

"[...] Vaiteliaina ja äreinä he poistuvat tilaisuudesta [jossa sotilaille kerrottiin kieltäytyjien teloituksista] majoitusalueelleen. He olivat yksin. Yksin sielunsa kanssa. Suomalainen sotilas oli kadottanut loputkin rippeensä kunnioituksesta, jota hän oli tuntenut johtajiensa auktoriteettia kohtaan. [...] Vaikka johtajat olivat täydellisesti kadottaneet otteensa hänen sieluunsa, pysyi se silti uskollisena tehtävälleen. Mutta aivan kuin haluten kosta petturilleen, valheelliselle propagandalle, se valitsi tukipuukseen tuota kansallishenkistä propagandaa ehkä eniten loukkaavan mielenvireen, mistään välittämättömän jermumentaliteetin." (SR, 305).

Olettavasti kustantajan ensisijaisena motiivina on ollut poistaa teksti siksi, että siinä käsitellään sodan tapahtumista ehkä arinta aihetta, rintamalla mahdollisesti tapahtuneita teloituksia. Painotukseltaan

vähäinen ei kuitenkaan ole kuvaus sotilaiden moraalin romahtamisesta, joka kertojan mukaan johti auktoriteetti- ja romahtamiseen ja sitä myötä jermumentaliteetin korostamiseen. Jermuilullaan sotilaat kapinoivat päällystön harjoittamaa ulkoista kuria vastaan. Teksti poistettiin myös siksi, että sen antama kuva sotilaiden ja armeijan mielialoista olisi ollut vastoin sitä 1950-luvun militaristista diskurssia, joka vältti tuomasta esille sodan kielteisiä puolia.

Tekstejä poistettiin myös siksi, että niissä arvostellaan joko päällystöä tai armeijan ylintä johtoa. Yleisin poiston syy oli se, että päällystö kuvataan joko kykenemättömiksi sodan johtotehtäviin tai se osoittautuu heikoksi tai nousukasmaiseksi ja joutuu sotilaiden arvosteltavaksi. Usein nämä tekstit kuvaavat päällystön ja sotilaiden välisiä konflikteja.

Kustantajan karsittavaksi joutui muun muassa seuraava romaanin kertojalle kuuluva teksti, joka arvostelee päällystön harjoittamaa kuritoimia:

"Oltiin kiihtyneitä, sillä miehet käsittivät tämän kasarmimuodollisuuden ja alokasmaisen kurinpalautusyrityksen häväistykseksi itseään [...] kohtaan.

[Ja todellakin tuntuu vähäjärkiseltä nostattaa ensin ihmisen itsetunto korkeuksiin maailman parhaan sotilaan epiteetillä, ja sitten jättää se jonkun *puolivillaisen kasarmivääpelin tallattavaksi.*] (SR, 296).

Vaikka poiston ensisijaisena syynä on ollut todennäköisesti tekstin jälkiviisas ja selittelevä tyyli – mikä oli yksi kustantajan motiivi – siihen on vaikuttanut myös se seikka, että tekstissä kyseenalaistaan upseerin auktoriteetti ja halveksitaan vääpeliä puolivillaiseksi. Jyrki Nummi (1993, 47) kutsuu näitä Linnan usein niin julistavia ja pateettisia tekstejä "kertojan lipsahduksiksi", joita paikka paikoin ilmenee romaanin muuten niin hallitsevan ironian lomassa. Nämä lipsahdukset ovat usein kömpelöiltä näyttäviä havaintoja ja tulkintoja tapahtumista aivan kuin kirjailijan ote olisi niissä tietyllä tavalla kirvonnut.

Edellisten tapaan poistettavaksi joutuivat lähes poikkeuksetta pitkät yksilöpsykologiaa ja moraalipohdintoja käsittelevät tekstit; niiden joukossa muun muassa seuraava teksti, joka kuuluu kapteeni Kariluodon yli puolitoistasivuiseen monologiin. Siinä Kariluoto osoittaa tappion hetkellä henkistä heikkoutta ja sortuu muun muassa murhanhimoon:

"Yhtäkkiä hän löi nyrkkinsä maahan ja sähähti.
– Ja kaikki keinottelijat kotirintamalla on ammuttava.[...] Kariluoto oli kyllä valmis hirttämään luihin kaupustelijan, joka myi maanviljelijältä salaa ostamaansa sian, mutta ei osannut ajatellakaan, että myös sian ostanut johtaja, joka oli saanut rahansa toisten työstä saamallaan voitolla, samoin kuin maanviljelijä, joka olisi hirtettävä ennen tuota lurjusta." (SR, 446–447).

Teksti karsittiin siksi, että se oli vastoin perinteistä upseerikuvausta eikä siten kuulunut vallitsevaan militaristiseen diskurssiin.

Ehdottomasti pois pyyhittäviin kuuluivat puolestaan ne tekstit, jotka käsittelevät tai viittaavat armeijan ylimpään johtoon, etenkin marsalkka Mannerheimiin. Tällaisia tekstejä *Sotaromaanista* löytyy kolme. Karsittavaksi joutui seuraava noin puolen sivun pituinen, Mannerheimin syntypäiviä ja Hitlerin vierailua käsittelevä kertojan kuvaus, jonka tyyli ei ole enää ironiaa vaan groteskia:

"Se yksi kohjo sieltä Saksasta kävi nimittäin onnittelemassa marsalkkaa ja kiristeli siinä sivumennen hyökkäystä Suomen rintamalla. Mutta vanha umpikiero maailmankansalainen oli kirjansa lukenut. [...]" (SR, 331.)

Poiston syyt ovat varsin selvät: vuonna 1951 kuolleen ylipäällikön ja Suomen presidentin nimittely ja pilkka sekä hänen mainitseminen Hitlerin yhteydessä olivat vastoin sitä julkisuuteen representoitunutta Mannerheim-kuvaa, joka ylipäälliköstä oli luotu, mikä antoi kustantajalle aiheen sensuuriin.

4. Rasistinen diskurssi

Tuntemattomasta sotilaasta karsitut venäläisyyttä ja neuvostokansalaisuuksia halventavat tekstit kertovat paljon siitä muutoksesta, joka tapahtui julkisuuteen representoituneessa rasistisessa Suomi-kuvassa 1950-luvulle tultaessa. Kun vielä sodan syttyessä Venäjästä ja venäläisyydestä puhuttaessa Suomessa hallitsi vain yksi hegemoninen puhetapa, ryssäviha, niin sodan loppupuolella se oli jo murenemassa. Tämä diskurssi ei kuitenkaan kokonaan hävinnyt, sillä se jäi vallitsevaksi maailmankuvaksi tiettyjen ideologisten eliittien, kuten kirkon, armeijan ja oikeuslaitoksen ja osin koululaitoksen yhteyteen, kunnes se 1960-luvulla ajautui avoimeen törmäykseen nuoremman sukupolven kulttuurisen identifikaation kanssa. (Arminen 1989, 71, 74).

Kustantajan linja *Tuntemattomassa sotilaassa* esiintyvään perinteiseen rasistiseen diskurssiin oli selvä: karsittavaksi joutuivat kaikki sellaiset tekstit, jotka pilkkasivat tai halvensivat joko venäläisiä tai muita neuvostokansalaisuuksia. Tällaisia tekstejä *Sotaromaanista* löytyy kymmenisen kappaletta.

Näihin pois pyyhittäviin kuului muun muassa seuraava dialogi, jossa konekiväärikomppanian sotilaat tutkivat kuolleen venäläisupseerin taskuja:

"– Kahtokee ruplia
– Servonetsia ne on. [Mutta mitä perkeleen tattari toi liuhuparta on, jonka kuva siinä on?
– Leninhän siinä on. Etkös poikaa tunne.
– Katohan Latimiria. Niin on vino silmä, että näkköö keskiviikkona molemmat sunnuntait.]" (SR, 98).

Teksti on paitsi rasistinen myös ilmestymisaikanaan poliittisesti riskialtis. Vallankumousjohtajan ja Neuvostoliiton perustajan Leninin nimittely tattariksi ja liuhuparraksi – vaikkakin se tapahtui kaunokirjallisessa teoksessa – kuului sota-ajan propagandaan, jonka aika oli 1950-luvun julkisuuskuvasa ohi. Vastaavaa sensuuria oli esiintynyt elokuvissa jo talvisodan alla, kun Kalle Kaarnan elokuva *Isoviha* joutui ensin Valtion filmitarkastamon sensuurin leikeltäväksi

ja tilanteen kiristyttyä kielletyksi: sotien jälkeen *Isoviha* pysyi esityskiellossa 1980-luvulle saakka (Sedergren 1999). Leninin nimittely olisi epäilemättä antanut Tehtaankadun väelle aiheen perusteltuihin protesteihin.

Karsittaviin kuului niin ikään seuraava osa romaanin kertojan kappaleesta, joka liittyi jatkosodan lopun tappiotunnelmiin:

"[...] Halveksittu vihollinen osoittautui erittäin voimakkaaksi, vieläpä se yllätti kyvykkyydellään. Se ei jättänyt vanhoista käsityksistä mitään jäljelle. Se ei ollut arka, ei demoralisoitunut, ei vailla aseistusta, ei huonoa itämaista sotilasainesta. Vieläpä täytyy tunnustaa, ettei se ollut tyhmä." (SR, 414).

Teksti kritisoi paitsi sotapropagandaa myös sitä kasvatustyötä, joka Suomessa oli luotu sotaa edeltävänä aikana. Poiston motiivina ovat olleet viittaukset sotapropagandaan, joka opetti suomalaisia halveksimaan "itää ja itämaisyyttä". Kuva venäläisistä ja Venäjistä – halveksittuna, yksinkertaisena, laiskana ja vihamielisenä kansana – oli 1920- ja 30-luvulla luotu stereotypia, jota voitiin käyttää viholliskuvana sodan aikana. (ks. Arminen 1989, 70–72).

Muut poispyyhittävät ovat lähinnä dialogeissa esiintyviä ryssittelyjä tai muuten neuvostokansallisuuksia halventavia repliikkejä, kuten esimerkiksi Lehdon: "Syö puppus loppuun, helvetin kalmukki (SR, 121.) tai Kariluodon epätoivoinen huudahdus: "Ei jumalauta. Sitä en kestä ...[Nähdä kuinka rotat nousevat koloistaan ja jyrivät hajalle kaiken.] (SR, 429). Poistojen analyysi osoittaa, että rasistiset teksti poistettiin paitsi rasisminsa vuoksi myös poliittisista syistä.

5. Uskonnollinen diskurssi

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin lähes poikkeuksetta ne tekstit, joissa joko ironisoitiin tai pilkattiin uskontoa, uskonnollisuutta, kirkkoa, sotilaspappeja tai Jumalaa. Tällaisia tekstejä *Sotaromaanista* löytyy alle kymmenen. Vaikka Suomessa on pidetty uskontoon ja Raamattuun kohdistuvaan ironiaa ja pilkkaa ankaran tuomitsevana, näihin liittyvää huumoria on esiintynyt suomalaisessa kirjallisuudessa jo Aleksis Kivestä lähtien. Huumori käyttö on mahdollistanut monille suomalaisille kirjailijoille irtautumisen Raamatun edustamasta ideologisesta vallasta. (Koivisto 1998, 61–62.)

Vaikka Linnaa ei voida pitää sovinnaisena mielessä uskonnollisena kirjailijana, siitä huolimatta uskonto ja varsinkin Raamatusta peräisin oleva aines ovat tulleet esille hänen tuotannossaan. Linnalle huumori, ironia ja jopa pilkka ovat antaneet hänelle keinon arvostella hänen kammoksumaansa virallista uskonnollisuutta ja siihen liittyvää tekohurskasta ilmenemismuotoa kohtaan. (Lilja 1984, 30.)

Tuntemattomasta sotilaasta poistetut uskonnolliset tekstit näyttävät vain vahvistavan sitä käsitystä, että Linna tavoitteli uskonnon ja uskonnollisuuden kuvauksessaan selkeää eroa 1950-luvun viralliseen uskonnolliseen normistoon. (ks. Lilja, 39.) Pekka Tarkan mukaan tämä ero *Sotaromaanissa* on niin suuri, että teos julkaistuna olisi mitä todennäköisimmin aiheuttanut Linnalle ja hänen kustantajalleen jumalanpilkkasyytteen. (Tarkka 2000, B12.) Se, millä vakavuudella kustantaja suhtautui teoksen uskonnollisiin teksteihin, ei selviä Jäntin

kirjoituksesta, mutta näiden tekstipoistojen järjestelmällisyydestä voidaan päätellä, että ne katsottiin huolellisesti läpi, verrattiin ajan uskonnolliseen normistoon ja karsittiin sen mukaisesti. (ks. Jäntti, 74–75.) Karsimisista huolimatta romaaniin jäi tekstejä, kuten esimerkiksi Honkajoen Isämeidän-rukous, jonka ironia on nähty uskontoa pilkkaavaksi. (ks. Schwede, 112–113).

Uskonnollisista syistä karsittaviin kuului muun muassa seuraava dialogi, jossa kovennettua rangaistusta kärsimään määrätty Lehto, Rahikainen ja Määttä vertaavat itseään ristiinnaulittuihin Jeesukseen ja ryöväreihin Golgatalla:

"– Mut kuka teistä on se paatunut ryövär? Mää muistan, et uskonnos ol semmone luku, et toisel puolel on semmone paatunu ryövär ja toisel puolel taas semmone, joka katu kauhiast. [...] – Eikös se paatunu ollut oikealla? Sie Määttän poika saat männä sinne, sie se olet aivan tunnoton. Mie taas katumusta tunnen. Ylherkkä on tuo syän miulla. Vähän päästä silmä vettyy." (SR, 175).

Vaikka Raamattuun liittyvä huumori kuului suomalaiseen kirjallisuuteen, niin ironian käyttö Vanhan Testamentin vakavimmassa kohtauksessa, Jeesuksen ristiinnaulitsemisen yhteydessä, oli vastoin 1950-luvun uskonnollisia normeja, ja se selittää, miksi kustantaja poisti tekstin. Edes tekstin vertauskuvallisuus ei Linnan tekstiä pelastanut.

Rukoileminen hädän hetkellä on kuulunut suomalaisten uskonnolliseen käyttäytymiseen myös sodan melskeessä. Tämä piirre tulee esille paikoitellen myös *Tuntemattomassa sotilaassa*. Poispyyhittävien joukkoon kuului muun muassa seuraava varsin omaperäinen rukous, jonka kuolemantuskissaan hourailleiva sotilas rääkäisee sotilaspapille:

"[Jeesus ompi kalliolla kyljellään näyttää sormellaan...]
Pastori painoi kätensä miehen suun eteen ja koetti ravistaa häntä olkapäästä, mutta sormien välistä kuului örinää:
[sormellaan mistä...viinaa...saa...]" (SR, 258).

Teksti poistettiin sen ironisen ja jopa pilkalliseksi sisältönsä vuoksi. Samalla tavalla karsittavaksi joutui myös tämä haavoittuneen sotilaan huuto palavassa ambulanssissa:

"[Voi Jeesus saatana] ... Minä palan... Tuokaa konepistooli. Minä tapan teidät. Minä tapan kaikki...
[Minä tapan Jumalankin. Mitä varten sinä annat minun palaa... Tu tänne perkele, niin minä tapan sun saatana...]" (SR, 444.)

Poiston syynä on ollut paitsi kiroilu myös sotilaan uhma tappaa Jumala. Tällainen kuvaus oli kaukana siitä myytistä, joka vannoi kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta, ja se oli yhtä kaukana myös siitä uskonnollisesta normistosta, joka 1950-luvulla vallitsi. Pekka Tarkan mielestä Linnan teksti kuuluu samaan kansanperinteeseen kuin Hannu Salaman *Juhannustanssien* kuuluisa pilasaarna, jossa "Elämän ja kuoleman kauhut saavat vastaansa raivoa ja pilkkaa." Siksi se on hänen mielestään verrattavissa jumalanpilkkaan. (Tarkka 2000, B12.)

6. Moraalinen diskurssi

6.1. Seksismi

Tuntemattomasta sotilaasta poistetuista teksteistä suurimman ryhmän – kiroilemisen ohella – muodostavat seksistiset repliikit, dialogit ja kuvaukset. Näistä seksistisistä kuvauksistaan, jotka pääasiassa liittyivät lottiin ja upseereihin, Linna saikin kuulla ehkä kovimmat arvostelut. Vaikka tekstejä oli karsittu, arvostelujen kohteeksi joutui ennen kaikkea lotta-Kotilaisen episodi sekä yleensä Linnan tapa käsitellä lottia (ja upseereita) yksipuolisesti ja epäoikeudenmukaisesti. Nämä kuvaukset loukkasivat varsinkin niitä lukijoita, jotka halusivat vaalia myyttiä jalosta, puhtaasta ja voimakkaasta suomalaisesta lotasta. Ei siis ole epäilystäkään, etteikö *Tuntemattomasta sotilaasta* poistetut tekstit olisi rikkoneet sitä 1950-luvun moraalista diskurssia, joka pyrki vaalimaan puhdasta ja siveetöntä kuvaa suomalaisesta naisesta. (Storbom, 143–144; Lilja, 41).

Tuntemattoman sotilaan kuvaus "langenneesta naisesta" ei sen saamasta kohusta huolimatta ollut enää 1950-luvulla ennen kuulumatonta. Samanlaisia naistyyppisiä oltiin nähty myös sodan jälkeisissä suomalaisissa elokuvissa. Nämä niin sanotut "ongelmaelokuvat", jotka yleensä käsitelivät rikollisuutta, alkoholismia, avioeroja, sukupuolitauteja ja lapsettomuutta, pyrkivät käsittelemään hävityn sodan turhaumia ja pettymyksiä likaisen naisen ruumiin kautta. (Lehto-Trapnowski 1996, 151.)

Vaikka *Tuntematon sotilas* saikin voimakasta arvostelua seksismistään, paradoksaalista on, että romaanista puuttuu lähes tyystin sellaiset seksuaalielämään liittyvät rivoudet, jotka ovat niin rauhan kuin sodan aikana sotilaiden keskeisintä puheenaihetta. (Lilja, 41.) Tämä puute johtui tietenkin siitä, että kustantaja poisti kaikki karkeuksina pitämänsä repliikit ja dialogit pois.

Tuntemattomasta sotilaasta poistetut seksistiset tekstit ovat pääosin niin sanottuja sotilaiden "ronskeja juttuja". Nämä jutut sisältävät joko lottia moralisoivia, yleensä naisia objektisoivia ja halventavia tai sukupuolielämään viittaavia repliikkejä, dialojeja tai kuvauksia. Yllättävää on, että osa näistä teksteistä on tyylliltään jopa eroottisia. Vaikka nämä ronskit jutut tuskin säväyttävät nykypäivän lukijaa, ne kertovat kuitenkin osaltaan siitä, millaiset seksuaaliset normit ja siveellisyyskäsitteet Suomessa 1950-luvulla vallitsivat.

Kustantaja karsimia, ennen kaikkea sukupuolielämään viittaavia tekstejä, *Tuntemattomasta sotilaasta* löytyy kymmenisen kappaleita. Poistettavaksi joutuivat muun muassa seuraavat repliikit:

"– Mie jos oisin kenraal, niin tyttötalon järjestäisin noista, jatkoi Rahikainen. Päivärahojen mukana laput jaettaisiin. [Yksi kolme päivää varten. Suur teltta hankittais, ja vääpel ja Mäkilä ovelle lippuja keräämään. Siellä se lätke kävisi. Jo olisi somaa peliä.]" (SR, 134.)
"– Miks myö tähän jäätiin? Toiset porukat siellä jo parhaat palat sieppaavat. [Kaikki naisetkin siellä jo ovat täysi ennen kuin myö ehitään.]" (SR, 271.)

Tekstit poistettiin niiden seksististen sisältöjensä vuoksi. Nämä poistot osoittavat, että sotilaiden kielenkäyttö olisi ollut julkaistua teosta karskimpaa ja nähtävästi realistisempaa.

Edellisen tapaan karsittavaksi joutuivat myös sotilasmarssin säkeet, jotka käsittelevät "lepikkolemmiskelyä". Julkaistussa versiossa siitä on jätetty vain yksi säe (TS, 351):

"[Tapahtui se harvinainen asia, että suomalainen sotamies marssiessaan sotatoimialueella pisti marssiksi.] [...] Tähän minun lauluni mukavasti alkaa [kun likka veti lepikossa housuja jalkaan tuut tuut tuuriallaan lei hei...]" (SR, 413.)

Tämä 1970-luvulla levyllekin päässeitä "isojen poikien lauluja" muistuttava sotilasmarssi ei sopinut sanojensa vuoksi edes 1950-luvun sotaromaaniin, ja siksi teksti poistettiin. Kustantajalle näytti olevan liikaa myös tämä Rahikaisen ja Vanhalan lyhyt dialogi, joka koski Rahikaisen – varsin viattomalta tuntuva – yöllistä naisseikkailua:

"– Voi miun kukkoain, miun kukkoain. [...] – Kukkoain, kukkoain, khihihi... Vanhala toisteli huvittuneen ja kiinnostuneena. – Miun törkystä niskaahan tuo silittel ja silleen hoki." (SR, 348.)

Teksti osoittaa, kuinka seksuaalisia normeja lievästikin loukkaavat tekstit joutuivat poistetuiksi. Seuraava teksti, jossa Hietanen unelmoi Verasta, osoittaa puolestaan sen, että eroottisetkin kuvaukset joutuivat karsittavaksi:

"Hietanen ei voinut olla salaa katselematta tuota ruumista, joka kykeni sellaiseen liikehdintään. [...] Se jokin Hietasta pelotti. Tuo vakava ja rauhallinen katse sekä kauniin suun luja ilme. Mitä tuolle voisi puhua. Hietanen muisti saattoreissujaan siviilissä ja sitä tavoiteltua vitsikkyyttä, joka sävytti niiden keskusteluja. Hihitystä ja peiteltyä pyrkimystä lähentelyyn. Sellainen tuntui Veran yhteydessä mahdottomalta. Ajatuskin kukistui tuohon peittelemättömän avoimeen katseeseen." (SR, 290.)

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin niin ikään lottien ja upseereihin liittyviä seksistisiä tekstejä viitisen kappaletta. Poispyyhittäviin kuului muun muassa seuraava kappale, joka kertoo kapteeni Lammion epäonnistuneesta riireissusta maalaislotan luona:

"Korpikylän tyttö ei sentään antautunut metsäpolulla kuin koira, ja tyhjin toimin, kupeet kivistävinä sai Lammio palata. 'Landen friidu' oli ollut vähän vauhko ja metsittynyt." (SR, 57.)

Upseerien ja lottien väliset seksistiset kuvaukset kuuluivat ehdottomasti karsittaviin, sillä ne rikkoivat mitä räikeimmin näihin liittyvää julkisuuskuvaa. *Tuntemattomasta sotilasta* tutkinut Pekka Lilja (1984, 43–49) onkin todennut, että jotkut Linnan seksististä kuvauksista vaikuttavat jopa vastenmielisen naturalistisilta, ja sellaiseksi voidaan myös luonnehtia tätä tekstiä. Seksistisillä kuvauksillaan Linnan tarkoituksena oli kumota myytti lotista, joita rintamaolossa pidettiin upseerien heiloina.

Edellisten tapaan poistettavaksi joutuivat myös naisia joko objektisoivat tai halventavat tekstit, joita *Sotaromaanista* löytyy muutama:

"[Minä jos oisin likka, niin en välittäis siitä mitä takinkauluksessa on. Kunhan vain ois housunkauluksen alla jotakin...Siellä se nyt öhöttää pöydän päällä. No, miun puolesta menköön.][...]
– Sää ole semmonen mies, et jos täältä henkis selvittäään niin mää vien sun mein kulmal sonniks.
[– No, selvität se sinäkin yhen pitäjän lehmät.]" (SR, 56.)

Mielenkiintoinen on kysymys, missä mielessä nämä seksisiin kohdistuvat tekstipoistot muuttivat romaania. Veijo Meren mukaan *Sotaromaanista* on löydettävissä "aitoa eroottista hellyyttä", etenkin Rahikaisen henkilöhahmossa: "Siinä kirjassa on emootioita ja kommentteja jotka tuovat *Tuntemattomaan* uusia ulottuvuuksia. (Tarkka 2000, B12.)

6.2. Tappaminen

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin lähes poikkeuksetta sellaiset tekstiosat, jotka käsittelivät rintamalla tapahtuneita teloituksia ja niiden moralisointia. Tällaisia tekstejä *Sotaromaanista* löytyy kymmenisen kappaletta. Nämä poistetut tekstijaksot, joista pisin on jopa puolitoista sivua pitkä, sisälsivät moraalisten pohdintojen lisäksi myös historian ja sodan(vastaista) filosofiaa. Tyyliään nämä romaanin kertojan kannanotot ja kommentaarit ovat lähinnä paatoksellisia, mutta sisällöltään ne ovat kuitenkin niin merkittäviä, että niiden säilyttäminen romaanissa olisi muuttanut sen luonnetta pateettisemmaksi. (ks. Varpio 1980, 92–93).

Ehkä merkittävin näistä poistetuista "sodanvastaisista" teksteistä sisältää syvällistä pohdintaa vuoden 1941 jatkosodan moraalista kriisistä, jonka yhtenä syynä oli – teoksen kertojan mukaan – uutiset rintamalla tapahtuneista teloituksista. Linna, joka kertojan välityksellä tuomitsee nämä ”tappamiset” useassakin kohdassa, piti tekoja epäoikeudenmukaisina ja psykologisesti väärinä keinona palauttaa kuri ja taistelutahto sotilaisiin:

"Loppuvuoden 41 moraalinen kriisi oli pannut sodanjohdon miettimään keinoja sen selvittämiseksi. Ja niin kuin aina kaltaistensa ihmisten kysymyksessä ollessa, yrittivät nämäkin tehdä omat virheensä muiden rikoksiksi kenttäoikeuden ja yhteislaukauksen avulla. Mitään järkeä tuossa teloittamisessa ei tietenkään ollut. [...]" (SR, 304.)

Näihin moraalisiin kannanottoihin Linna palaa useasti varsinkin romaanin loppuosassa, kun sotiminen kääntyy tappioksi. Tämä teksti, joka kuuluu puolitoista sivuiseen poistettuun kokonaisuuteen, keskittyy moraalisoimaan yhtä sodan arkaluontoisinta tabua: rintamalla tapahtuneita teloittamisia. On selvää, että maininnat tällaisista teoista – vaikka niistä ei romaanin ilmestymisen aikoina ollut virallisia todisteita – joutuivat kustantajan toimesta poistetuiksi. Aihe rikkoi mitä räikeimmin sitä 1950-luvun moraalista diskurssia, joka piti armeijan toimia oikeutettuina, ja siksi se piti vaientaa julkisuudelta. Oletettavasti tämä teksti kuului niihin "sodanvastaisiin

puheenvuoroihin", josta kustantajan ensi arvio kertoo: "suomalaiset eivät [...] yleensä näe kymmenen vuotta sitten päättynyttä sotaa tällä tavoin". Pelkona oli, että tällaiset kannanotot vaarantavan tulevan yleisö- ja arvostelumenestyksen, joten pääjohtaja Jäntti määräsi ne "armotta pyyhkiä yli". (Jäntti, 74.)

Tuntematonta sotilasta ei niinkään arvosteltu sodanvastaisesta tendenssistään, ja mitä todennäköisimmin sen vuoksi, että sitä painottavat tekstit joutuivat poistetuiksi. Sitäkin enemmän romaaniin kohdistuva arvostelu rajoittui siihen, onko Linnan kuvauksella todellisuuspohjaa vai ei tai siihen, onko hänen esittämänsä ideologia oikea vai ei tai antaako romaani oikeutta sotilaille, upseereille ja korkeammalle päällystölle. Näihin kysymyksiin Linna (2000, 105–106) antaa vastauksen esseessään, joka ilmestyi viisi vuotta *Tuntemattoman sotilaan* jälkeen: vaikka romaani pyrkii todellisuuden kuvaukseen, se ei ole objektiivinen ja vaikka sen sotilaat eivät juuri pohdi moraalisia asioita, romaani ei puolusta tappamista; todellisuutta hakeville voidaan vastata niin, että romaanihan on loppujen lopuksi vain fiktio.

7. Päätäntö

Olen selvittänyt vallan tutkimuksessa käytettävän konstruktiivisen diskurssianalyysin menetelmän avulla Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* poistettuja tekstejä. Tutkielmani osoittaa, että kustantajan poistopäätöksiin vaikuttivat – esteettisten, toimituksellisten ja kaupallisten syiden lisäksi – 1950-luvulla vallinneet poliittiset, nationalistiset, rasistiset ja moraaliset diskurssit. Diskurssit voivat muodostua instituution kaltaisiksi merkityssysteemeiksi, jotka ohjaavat ja hallitsevat niin ajattelemista, puhetta, kirjoittamista kuin vaikkapa julkaisutoimintaa; tässä tapauksessa *Tuntemattoman sotilaan* julkaisijaa, WSOY-kustannusosakeyhtiötä ja sen pääjohtajaa Yrjö A. Jänttiä, joka viime kädessä vastasi vuonna 1954 julkaistusta romaanista.

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin sellaisia tekstejä, jotka kustantajan mielestä rikkoivat 1950-luvun poliittisia diskursseja, joista keskeisimmät ovat nationalistinen ja ulkopoliittinen diskurssi. Romaanista poistettiin muun muassa sellaisia nationalistiseksi luonnehdittavia tekstejä, jotka ironisoivat tai pilkkasivat runebergilaista kuvaa isänmaallisuudesta, maanpuolustustahdosta, sankarillisuudesta tai uhrimielestä. Usein näiden poistojen motiivina oli kustantajan pelko romaanin heikosta arvostelu- ja yleisömenestyksestä.

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin myös sellaisia poliittisia tekstejä, jotka joko pilkkasivat tai halvensivat Neuvostoliittoa, maan yhteiskuntajärjestelmää tai maan johtajia. Poistot osoittavat, että kustantaja jätti julkaisematta sellaiset tekstit, joiden arveltiin loukkaavan Neuvostoliittoa ja vaarantavan Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Tehtaankadun (Neuvostoliiton suurlähetystön) yhä jatkuva kiinnostus suomalaista kulttuuria – ennen kaikkea kirjallisuutta – kohtaan oli merkki siitä, että teoksia tulkittiin vielä 1950-luvullakin poliittisesti. Kustantajan kannalta uhkana oli se, että *Tuntemattoman sotilaan* julkaiseminen olisi poliittisen sisältönsä vuoksi estetty, kuten sittemmin Yrjö Leinon muistelmille tapahtui neljä vuotta myöhemmin. Poliittisista varovaisuussyistä kustantaja turvautui itsesensuuriin.

Romaanista poistettiin myös sellaisia militaristisia tekstejä, joissa joko arvosteltiin sodan tapahtumia tai loukattiin perinteisenä pidettyä runebergilais-isänmaallista julkisuuskuvaa suomalaisista sotilaista, upseereista ja lotista. *Tuntemattomasta sotilaan* saama vastaanotto osoitti kuitenkin sen, että Suomessa vaikutti hiljainen mutta yhä vahvistuva vastadiskurssi, joka vaati sodasta julkista selvitystä ja totuutta. Romaanillaan Linna oli ehkä tietämättään antanut sanat ja äänen tälle hiljaiselle mutta tyytymättömälle sodan kokeneelle yleisölle. Tässä mielessä *Tuntematon sotilas* tuotti uutta diskurssia, niin kuin myös uutta todellisuutta sodasta.

Romaanista poistettiin myös rasistiseksi luonnehdittavia, venäläisiä ja neuvostokansalaisia halventavia tekstejä, jotka vielä sodan aikana kuuluivat rasistiseen valtakurssiin mutta jotka sodan jälkeen olivat menettäneet hegemonisen asemansa suomalaisessa julkisuuskuvassa. Tällaisiin karsittaviin kuului muun muassa dialogi, jossa Lenin mainitaan vinosilmäiseksi tatariksi. Sen lisäksi, että nämä tekstit olivat rasistisia, ne olivat sisältönsä vuoksi myös poliittisia.

Tuntemattomasta sotilaasta poistettiin tekstejä myös siitä syystä, että ne rikkoivat 1950-luvun uskonnollista diskurssia. Uskontoon ja uskonnollisuuteen ironisesti, pilkkaavasti tai halveksivasti suhtautuvat tekstit poistettiin romaanista lähes poikkeuksetta. Karsittaviin kuului muun muassa sellainen uskonnollisia normeja rikkova ja Raamattuun viittaava dialogi, jossa konekiväärikomppanian sotilaat, Lehto, Rahikainen ja Määttä, asettautuvat kärsimään rangaistustaan aivan kuin ristiinnaulitut Jeesus ja ryövärit Golgatalla. Uskonnollisia normeja vakavasti olisivat loukanneet ne tekstit, joissa pilkataan Jeesusta ja uhmataan Jumalaa. Julkaistuna ne olisivat saattaneet aiheuttaneet Linnalle ja hänen kustantajalleen samanlaisen jumalanpilkkasyytteen kuin Hannu Salama sai kymmenen vuotta myöhemmin.

Karsittavaksi joutui myös tekstejä, jotka rikkoivat tai loukkasivat 1950-luvun moralismia, joka kohdistui ennen muuta seksismiin ja tappamiseen ja niihin liittyvään etiikkaan ja normistoon. Poistetut tekstit osoittavat, että vielä 1950-luvulla Suomessa vallitsi tiukka seksuaalisuuteen liittyvä julkinen normisto. Karsittavaksi joutuivat sellaiset seksistiset tekstit, jotka viittasivat joko sukupuoliseen kanssakäymiseen, objektisoivat naisia tai halvensivat lottia (ja upseereita) tai yleensä naisia. Ajan normien tiukkuudesta kertoo valaisevasti myös se, että Hietasen eroottiseksi luonnehdittava mielikuva tanssivasta Verasta joutui poistettavaksi. Samalla tavalla karsittavaksi joutuivat niin sanotut sotilaiden ronskit jutut, jotka todellisuudessa olivat arkipuhetta rintamaolosuhteissa.

Tuntemattomasta sotilasta poistettiin lisäksi sellaisia moraalisia tekstejä, joissa kertoja joko moralisoi tai arvostelee sodan kulkuun liittyviä tapahtumia, ennen kaikkea rintamalla toteutettuja teloituksia. Nämä kertojan tekstit, jotka voidaan tulkita Linnan omaksi ääneksi, arvottavat ja tuomitsevat armeijan teot paitsi epäoikeudenmukaisina myös väärinä ja tarpeettomina. Tekstit poistettiin, koska ne rikkoivat sitä moraalista diskurssia, joka vältti puhumasta tai arvottamasta sodan kielteisistä tapahtumista.

Kysymys siitä, miten paljon nämä kustantaja poistot vaikuttivat *Tuntemattomaan sotilaaseen*, on tulkinnanvarainen. Puuttumatta poistojen vaikutukseen romaanin "laatuun" on selvää, että alkuperäisenä versiona teos olisi ollut painotukseltaan julkaistua versiota paatoksellisempi ja moraalisesti kantaanottavampi, mutta

myös dialogiltaan karkeampi ja ajan diskursseihin nähden kärjekkäämpi. Kun poistettavaksi joutuivat lähinnä teoksen ylärakenteeseen kuuluvat tekstit, ne antoivat tilaa romaanin henkilöhahmoille, joista sittemmin on tullut yksi keskeinen osa suomalaisen sotilaan julkisuuskuvaa. Siten *Sotaromaania* voidaan pitää eräänlaisena *alku-Tuntemattomana*.

Viitteet:

1. Suomessa ei ollut ennen *Tuntematonta sotilasta* ilmestynyt teosta, jossa olisi käsitelty sotasyällisyyttä. Maassa kuitenkin oli olemassa totuutta vaativa vastadiskurssi, joka etsi omaa purkautumiskanavaansa. (Niemi 1988, 127.)
2. Neuvostoliittolaisten poliittinen kiinnostus ulottui sodan jälkeen myös Suomessa esitettäviin elokuviin. Tehtaankadulta puututtiin neuvostoliittolaisten omien elokuvien lisäksi myös sellaisten suomalaisten elokuvien esittämisiin, kuten *Jääkärin morsian*, yhteen dokumenttielokuvaan jälleenrakentamisesta sekä *Tuntematon sotilaaseen*. Viimeinen poliittisesta syystä esitetty kieltovaatimus esitettiin 1980-luvulla Renny Harlinin elokuvalla *Jäätävä polte*. (Sedergren 1996, 210–214).

Lähteet:

Kaunokirjalliset teokset:

- Linna, Väinö: *Sotaromaani. Tuntemattoman sotilaan käsikirjoitus*. 3. painos., WSOY: Helsinki, 2000. (= SR).
- Linna, Väinö: *Tuntematon sotilas*. 48. painos. WSOY: Helsinki, 1997 [1954]. (= TS).

Tutkimuskirjallisuus:

- Arminen, Ilkka: *Juhannustansseista Jumalan teatteriin: suomalainen julkisuus ja kulttuurisodat*. Tutkijaliitto: Helsinki, 1989.
- Ekholm, Kai: *Kielletyt kirjat 1944–1946: yleisten kirjastojen kirjapoistot 1944–1946*. Things to come: Jyväskylä, 2000.
- Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino: Tampere, 1993.
- Jäntti, Yrjö A.: "Päämäärästä Tuntemattomaan sotilaaseen, Kustantajän muistoja ja vaikutelmia", teoksessa Väinö Linna. *Toisen tasavallan kirjailija*. WSOY: Porvoo, 1980.
- Kurjensaari, Matti: "Tuntematon ja kansakunta", teoksessa Väinö Linna. *Toisen tasavallan kirjailija*. WSOY: Porvoo, 1980.
- Lehto-Trapnowski, Päivi: "Maitotyttö vai dynamiittityttö", teoksessa Matti Peltonen: *Rillumarei ja valistus: kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1996.
- Lilja, Pekka: *Väinö Linnan Tuntematon sotilas konfliktromaania. Normistojen taistelu*. Jyväskylä Studies in the arts: Jyväskylän yliopisto, 1984.
- Linna, Väinö: *Itse asiassa kultuna*. WSOY: Porvoo, 1979.
- Linna, Väinö: "Viisitoista vuotta myöhemmin", teoksessa Väinö Linna. *Toisen tasavallan kirjailija*. WSOY: Porvoo, 1980a.
- Linna, Väinö: *Miten kirjani ovat syntyneet 1, 2 p., Kirjailijoiden Studia Generalia*. WSOY: Porvoo, 1980b.
- Linna, Väinö: "Sotaromaanin kirjoittamisesta", teoksessa Väinö Linna: *Kootut teokset VI. Esseitä*. WSOY: Helsinki, 2000.
- Niemi, Juhani: "Tuntematon sotilas sodankuvauksen perinteessä", teoksessa Väinö Linna. *Toisen tasavallan kirjailija*. WSOY: Porvoo, 1980.

- Niemi, Juhani: *Viime sotien kirjat*. Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 475. SKS: Helsinki, 1988.
- Niemi, Juhani: "Kirjallisuutemme Brezhnevin ajassa", teoksessa Kai Ekholm (toim.): *Kielletyt kirjat*. Oriveden kirjapaino, 1990.
- Nevakivi, Jukka: *Miten kekkonen pääsi valtaan ja Suomi Suomettui*. Otava: Helsinki, 1996.
- Nummi, Jyrki: *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linna romaani Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*, WSOY: Juva, 1993.
- Päiväläinen, Ilkka: "Kommunisti sisäministerinä. Erään muistelmateoksen kohtalo", teoksessa *Ekholm 1990*.
- Schwede, A. O.: "Kirkko ja usko Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa. Kääntäjän näkökulma", teoksessa *Väinö Linna. Toisen tasavallan kirjailija*, WSOY: Porvoo, 1980.
- Sedergren, Jari: "Elokuvasensuurin saksien politiikkaa", teoksessa Matti Peltonen: *Rillumarei ja valistus: kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1996.
- Sedergren, Jari: *Filmi poikki... Poliittinen elokuvasensuuri Suomessa 1939–1947*, Suomen Historiallinen Seura (Bibliotheca Historica 39): Helsinki, 1999.
- Storbom, N.-B.: *Väinö Linna. Kirjailijan tie ja teokset*. WSOY: Juva, 1992 [1963].
- Tarkka, Pekka: "Jumalanpilkkä karsittiin Linnan romaanista", *Helsingin Sanomat*, 22.8.2000.
- Varpio, Yrjö: "Sensuroitiinko Tuntematon sotilas?" Teoksessa *Väinö Linna. Toisen tasavallan kirjailija*. WSOY: Porvoo, 1980.

* * *

Kirjoittaja Timo Sedergren on filosofian maisteri Oulun yliopistosta ja työskentelee historian lehtorina Simossa.

ENNEN JA NYT
Historian tietosanomat